

İlâhiyat/İslâmi İlimler Fakültelerinde Kur'ân-ı Kerîm Dersleri: Ezber mi, Yüzünden Okuma mı?

Öz: Kur'ân Okuma ve Tecvid dersleri, ülkemizde dinî hizmetleri yürüten kadroları yetiştirmekle yükümlü İlâhiyat/İslâmi İlimler Fakülteleri müfredatında yer alan, en önemli derslerdendir. Uygulama esasına dayalı bu derslerde, haftada iki saatle sınırlı sürede talebinin nasıl yeterli hale getirilebileceği, öne çıkan problemlerdendir. Bu çalışmada, öğrencilerin Kur'ân okuma seviyesinin kifâyetli hale gelebilmesi için, derslerin yüzünden okuma mı yoksa müfredat ezberlerini tamamlama üzerine mi bina edilmesi gerektiği meselesi çözümlenmeye çalışılmaktadır. Konu üzerine daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak, uygulama birliğini tesise yönelik katkı sağlama hedefiyle, güncel, uygulanabilir müfredat ve sınav şablonu önerisi takdim edilmekle birlikte bu öneri doğrultusunda ders verilen öğrencilere yöneltilen anketle, tatbik edilen yöntemin sağlanması yapılmaktadır. Süre ezberlerinin Kur'ân-ı Kerîm derslerinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu fakat, genel eğilim ve uygulamanın aksine, yüzünden okuma esasına dayalı bir ders yöntemi takip edilmesinin hem Kur'ân eğitiminin amacı hem de genel öğrenci profili açısından en makul yaklaşım olduğu kanaati sonuç kısmında zikredilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İlâhiyat, Kur'ân-ı Kerîm, Kıraat, Eğitim, Müfredat.

How Should Qur'an Lessons Be Taught in the Faculties of Theology/Islamic Sciences: By Memorizing Surahs or By Ensuring That the Verses of the Quran Are Read Correctly?

Abstract: Qur'an lessons are one of the most important courses in the curriculum of the Faculties of Theology/Islamic Sciences, which are responsible for educating the staff who carry out religious services in our country. In these courses, one of the prominent problems is how to make the student competent in a limited time of two hours a week. In this study, it is tried to solve the issue of whether the lessons should be based on reading or completing the memorization in the curriculum so that the students' reading level of the Qur'an can be sufficient. Unlike previous studies on the subject, up-to-date and applicable curriculum and exam template proposals are presented with the aim of contributing to the unity of practice. Contrary to the general tendency and practice, it is stated that it is the most reasonable approach to follow a teaching method based on reading.

Keywords: Theology, Quran, Recitation, Education, Curriculum.

Fatih
CANKURT*

* Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı. E-Posta: fcankurt@mehmetakif.edu.tr-ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9352-429X>.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm eğitimi, temeli Peygamberî metodlara dayanan, İslâmî yaşantıda önemli yeri bulunan konulardan birisidir. Cebrâil tarafından Hz. Peygambere, onun tarafından sahabeye, sahâbîler tarafından sonraki nesillere aktarılarak, vahy edildiği şekliyle günümüze erişen Kur'ân-ı Kerîm'in, bizden sonraki nesillere sağlıklı şekilde aktarımı önem arz etmektedir. Sıhhatli aktarımın yolu ise doğru ve istikrarlı yöntemlerle sürdürülecek Kur'ân eğitiminin geçmektedir.

Ülkemizde toplumun dînî hizmetlerini sağlamakla yükümlü olan Diyanet İşleri Başkanlığı ve okullarda din eğitiminin mesuliyetini taşıyan Millî Eğitim Bakanlığı, eleman ihtiyacının büyük kısmını dînî yükseköğrenim görmüş kimseler arasından karşılamaktadır. Başta din görevlisi vasfını haiz imam-hatip, müezzin-kayyim, Kur'ân kursu öğreticisi görevleri olmak üzere vaiz, din hizmetleri uzmanı, müftü, meslek dersi/din kültürü öğretmeni gibi vazifeler, toplum önünde dînî açıdan rehberlik yapma sorumluluğunu yüklenmektedir. Kur'ân-ı Kerîm konusunda doğru, örnek bir okuyuşa sahip olma, gerektiği şekilde öğretme, sahih bir namaz kıldırabilme gibi kabiliyetlere sahip olunması bu görevlilerden beklenen hususlar arasındadır. Bu beklentiyi/ihtiyacı karşılayacak eğitimi vermek ise ilâhiyat/İslâmî ilimler fakülteleri sorumluluğundadır. Ancak bugün hemen her ilde eğitim-öğretim faaliyetini sürdüren bu fakültelerdeki Kur'ân derslerinde verimli, istikrarlı bir eğitimin varlığından söz edebilmek oldukça güçtür. Eğitimi sürdüren öğrencilerin durumları, mezun öğrencilerin yetersizliği bu noktadaki problemin varlığına ispat niteliği taşımaktadır.

Mevcut problemin halline katkı sağlama hedefiyle hazırlanan bu çalışma, ilâhiyat/İslâmî ilimler Fakültelerindeki Kur'ân derslerinin ne şekilde işlenmesi gerektiği, nasıl bir uygulamaya başvurulursa daha değerli hale geleceği, fayda sağlayacağı konusuna yönelik çözüm üretebilmeyi amaçlamaktadır. Bu maksatla, günümüz koşulları, öğrenci eğilimleri dikkate alınarak, "Kur'ân-ı Kerîm dersleri yüzünden okuma mı yoksa ezber temeli üzerine mi tesis edilmeli, hangisi ne kadar ön planda tutulmalı" sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm derslerinin muhtevası hakkında daha önce yapılmış bazı araştırmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazısında derslerle alakalı mevcut problemler tartışılmakta,¹ bazısında da ders müfredatı ve sınav önerisine yer verilmektedir.² Mezkur çalışmaların her birinin, alana katkı

¹ Yusuf Alemdar, "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleri ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1, (2008), 177-212; Ahmet Gökdemir, "Kur'ân Okuma ve Tecvid Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Kırklareli Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Örneği)", *İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitimi ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*, (2019), 17-42.

² Abdullah Benli, "İlâhiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersleri için Bir Program

sağlama noktasında önem taşıdığına, bir basamak ifa ettiğinde şüphe yoktur. Ancak içinde bulunduğumuz zamanın şartları ve öğrenci profili göz önüne alınarak yeni bir program önerisine ihtiyaç duyulduğu, bazı sorulara/sorunlara cevap verilmesi, çözüm üretilmesi gerektiği, göz önünde bulundurulmalıdır. Bu hususlar dikkate alınarak hazırlanan ve beş kısımdan oluşan makalede, Kur'ân eğitiminde ezberin yeri ve önemini tayin için hafızlık müessesesinin önemi zikredilecek, fakültelerde Kur'ân dersleri için uygulanmakta olan yöntemler tespit edilip değerlendirilecek, uygulanmasında fayda görülen örnek ders müfredatı ve sınav formatı önerisi sunulacak, son olarak da bu metotlar hakkındaki öğrenci görüşlerine yer verilecektir.

1. Hafızlık/Ezberin Kur'ân Eğitimdeki Yeri ve Önemi

Kur'ân-ı Kerîm derslerini oluşturan unsurlardan birisi, sûre ezberleridir. Ezberlerin derslerin bir parçası olmasında, hafızlık müessesesinin etkisi vardır. Bu yüzden, Kur'ân-ı Kerîm dersi içeriğinin ne şekilde belirlenmesi gerektiğini inceleyen bu çalışmada, hafızlığın yeri ve öneminin zikredilmesi elzemdir.

Arapça lügatte, korumak, saklamak anlamına gelen “حفظ” kökünden türeyen hafızlık,³ Kur'ân-ı Kerîm'in başından sonuna kadar tam ve noksansız şekilde ezberlenmesini ifade etmektedir.⁴ Hafızlık, ilk hafız Hz. Peygamberden itibaren önem atfedilen konulardan olmuş, bir müessese olarak korunmaya gayret edilmiştir.

Hafızlığın önemli addedilmesine sebep olarak birçok faktör zikredilebilir. Bunların en başında Kur'ân'ın muhafazasına sağladığı katkı gelmektedir. Allah Teala âyet-i kerîmede, “*Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.*”⁵ buyurmakta, Kur'ân'ın korunmasında sorumluluğunun kendisine ait olduğunu bildirmektedir. Ancak sünnetullah, ilahi düzenin işleyişi gereği, dînî/dünyevî işler için belirli kesimlerin görevli kılınmakta, âyetlerde de bu hususa işaret edilmektedir.⁶ Kur'ân'ın muhafızlığı

Önerisi”, *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015/1), 125-165; Mehmet Dağ, “İlâhiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'ân Dersi -Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-”, *EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler-* 17/55 (2013), 37-54.

³ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el- İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 177.

⁴ Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Şihabüddin Ebû Amr, (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1998), 1/224; Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (Beirut: Daru Sadir, 1994), 7/441.

⁵ Kur'an-ı Kerim (Erişim 29 Eylül 2022), el-Hicr 15/9.

⁶ bk. “*Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde oranın şırmarmış yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler veririz; onlar ise orada günah işlemeye devam ederler, sonuçta o ülke helâke müstahak olur, biz de oranın altını üstüne getiririz.*” Kur'an-ı Kerim (Erişim 29 Eylül 2022), el-İsrâ 17/16.

rolü de hafızlara verilmiştir. Devr-i saâdette Kur'ân'ın ezberle muhafazası önemli addedildiği içindir ki inen âyetler vahiy katipleri eliyle kayda geçirilmesine rağmen, Hz. Peygamber indirilen âyetleri ezberlemeye çalışmış, bunun için ilahi ikaza maruz kalmıştır: “*Onu zihnine bir an önce kaydetmek için, okumada acele etme. Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu anlatmak elbette bize aittir.*”⁷ Hz. Peygamber tarafından hafızlığa, hafızlara önem verildiği, ayrıcalık tanındığı birçok rivâyette⁸ zikredilmiş hatta hafızları, Kur'ân ehli kimseleri, gıpta edilmesi gereken kimseler zümresinde zikretmiştir:

“Yalnız şu iki kişiye gıpta edilmelidir: Biri Allah'ın kendisine verdiği Kur'ân ile gece gündüz meşgul olan kimse. Onu komşusu onu işitir de: ‘Keşke ona verilen bana da verilse ben de onun gibi yapsam!’ der. Diğeri Allah'ın kendisine verdiği malı yerli yerince harcayan kimse. Ona bakan da ‘keşke ona verilen mal bana verilse, ben de onun gibi hayır işlesem’ der.”⁹

Namazların sahih olabilmesi için Kur'ân'dan âyet veya sûre okunmasının zorunluluğu, namazda Kur'ân'ın yüzünden okunmasına cevaz verilmediği için de âyet veya sûrelerin ezberlenmesi gerektiği malumdur. Kıraatin¹⁰ uzun tutulmasının namazların faziletini artıracığı, Resulullah tarafından bildirilen hususlar arasındadır.¹¹ Uzun kıraat de âyet/sûre ezberlerinin çoğaltılmasıyla mümkün olacaktır.

Kur'ân ezberlemenin farz-ı kifâye olarak nitelendirilmesi¹², İslâmî yaşantıda ne derece önem arz ettiğini gösteren delillerdendir. Lakin Kur'ân ezberi/hafızlıktan sadece âyet lafızlarının ezberlenmesi, namazlarda çokça kıraat edilmesinin murad edilmediği anlaşılmaktadır. Zira “Kur'ân hâfızı, Kur'ân'ın hükümlerini, helâlini ve harâmını bilen ve onun içindekilerle amel edendir” rivâyeti,¹³ Kur'ân ezberinin kıymetli addedilebilmesi için âyet manalarına vukûfiyet, hayata da

⁷ Kur'ân-ı Kerîm (Erişim 29 Eylül 2022), el-Kıyâme 75/16-19.

⁸ Nesâî, *Cenâiz*, 86, 87, 90, 91.

⁹ Buhârî, *Temennî*, 5, *Tevhîd* 45; Müslim, *Müsâfirîn* 266, 267.

¹⁰ Namazın bir rûknü olarak, kıyam halinde iken Kur'an okumayı ifade eden fıkıh terimi: bk. Ebubekir Sifil, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/433.

¹¹ Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 6; İbn Mace, *Edeb*, 33.

¹² Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1957), 1/456; Celâlüddîn es-Suyutî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dârü't-Türas, 3. basım, 1985), 1/99; Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi Taşköprüzade Ahmed Efendi, Miftâhü's-saâde ve misbâhü's-siyâde fi mevzuâtü'l-ulûm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985), 2/401.

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 1/26.

tatbikin lüzumuna işaret etmektedir.

Bu bilgiler göstermektedir ki Kur'ân ezberi, temelde Kur'ân'ın muhafazası açısından önem taşımakla birlikte namazların geçerli olabilmesi, kırâat şartının yerine getirebilmesi için elzemdır. Aynı zamanda bir Müslümanın hayatına şekil verme rolü yüklenen bir faaliyettir. Günümüzde muhtelif ülkelerde basımı yapılan yüzlerce farklı yayınevine ait milyonlarca mushafın mevcudiyeti, ilahi kitabın korunması noktasında hafızlığın, Kur'ân ezberinin yükünü bir miktar azaltsa da *farz-ı kifaye* hükmü ebeden geçerliliğini muhafaza edecektir.

Kur'ân-ı Kerîm derslerinde ezberin yerini tespit açısından meseleye bakıldığında, hafızlığın ve hafızlık yöntemlerinin referans olması gerektiği muhakkaktır. Bugünkü hafızlık sisteminin işleyişine dikkat edildiğinde, hafızlık yapacak talebede yüzünden okumanın, tecvîd, mahreç gibi temel unsurlar bakımından iyi bir seviyeye gelmesinin en öncelikli şart olarak arandığı görülecektir. Eğer hafız adayının yüzünden okuma seviyesi yeterli değilse, ön hazırlık aşamasında bu eksikliğini gidermesi sağlanmakta, Kur'ân sayfalarını düzgün ve hızlı bir şekilde okuyacak seviyeye geldiğine kanaat getirildikten sonra öğrenci hafızlığa başlatılmaktadır.¹⁴ Yüzünden okumanın Kur'ân eğitime esas teşkil ettiğine dair bu önemli referans, öğrenci seviyeleri, toplumun İlahiyat/İslâmî ilimleri öğrencilerinden beklentileri ve öğrencilerin mezuniyet sonrası tasavvurları göz önüne alınarak, Kur'ân-ı Kerîm derslerinde süre ezberlerinin yüzünden okumaya nispetle ikinci planda kabul edilmesi daha makul görünmektedir. Zira gerek Diyanet İşleri Başkanlığı gerekse Millî Eğitim Bakanlığında verilecek hizmetin sıhhati için Kur'ân'ı yüzünden okuma seviyesinin yeterli olması beklenmektedir. Ayrıca, öğrencilerin genel durumlarına bakıldığında, çok iyi düzeyde Kur'ân okuyanlara nispetle Kur'ân okumayı hiç bilmeyen veya zayıf öğrencilerin çoğunluğu teşkil ettiği görülebilmektedir. Bilhassa zayıf seviyedeki bir öğrencinin hem bütün ezberleri yapması hem de iyi bir şekilde yüzünden okumasının çok zor olabileceği, ezberlerin de çabucak unutulabildiği dikkate alınarak, yüzünden okumayı daha iyi hale getirmeyi önceleyen eğitim, şüphesiz daha fazla fayda getirecektir.

2. İlâhiyat/İslâmî İlimler Fakültelerinde Kur'ân-ı Kerîm Derslerinde Uygulanan Yöntemler

Ülkemizde eğitim veren İlâhiyat/İslâmî İlimler Fakültelerinde, Kur'ân-ı Kerîm derslerinin işleniş biçimlerinde, fakülteler arasında, bazen aynı fakülte hocalar arasında yöntem farklılığının mevcudiyeti normal karşılanması gereken bir durumdur. Zira Kur'ân eğitimi, hocadan ahzedilme esasına dayanmaktadır,

¹⁴ bk. Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Program Geliştirme Daire Başkanlığı, "Hafızlık Eğitim Programı", (Erişim 27 Eylül 2022).

dersi vermekle yükümlü hoca da üstadından aldığı talim üzere eğitim yapacaktır. Ancak bu yöntem farklılıklarının öğrencileri mağdur edecek, talebenin Kur'ân adına hiçbir şey bilmeden mezun olmasını sağlayacak nitelikte olması kabul edilebilir bir durum değildir, olmamalıdır. Ders işlenişi, sınav yöntemi gibi uygulamaların ne şekilde yapılacağı hususunda tereddüt edilmesi, kararsız kalınması, bu gibi durumlara sebebiyet verebilmektedir. Zaman zaman öğrencilerden aldığımız geri dönüşler, bu eksiklerin mevcudiyetine delalet etmektedir. Eğitimci için her zaman doğru değil en doğruyu aramanın bir zorunluluk olduğu bilinciyle bu kısımda, fakültelerde takip edilen mevcut uygulamalar saptanıp değerlendirilmeye gayret edilecektir.¹⁵

2.1. Ezber Temelli müfredat

Fakültelerin büyük çoğunluğunda uygulandığı bilinen bu yöntemde, öğrencinin dersi geçebilmesi için en önemli kriter ezber müfredatını tamamlamasıdır. Buna göre 2 saatlik ders süresi, ezber yerlerinin yüzünden okunması ve öğrencilerin yaptığı ezberlerin dinlenmesi şeklinde değerlendirilmekte, nadir de olsa farklı yerlerden yüzünden okuma yapılmaktadır. Dönem sonunda ya sınav yapılmamakta ya da yapılan sınavda öğrencinin yüzünden okuma seviyesi yeterli olsa dahi müfredattaki ezberlerden herhangi birisi verilmediği takdirde öğrenci dersten kalmaktadır.

Bu yöntem, öğrenciye Kur'ân eğitimi açısından katkı sağlayabilme yönüyle birçok kusur taşımaktadır. Zira ezber her ne kadar bu dersin önemli bir parçası olsa dahi, Kur'ân eğitimin temelini yüzünden okuma oluşturmaktadır. Bu metot ile her öğrencinin, müfredat ezberlerini hatasız, tecvid ve mahreçlerine uygun şekilde vermesi, bu suretle yüzünden okumasını da düzeltmesi hedefleniyor olabilir. Öğrenciler tarafından iyi bir üstadın ses kayıtlarından, sadece dinleme yoluyla, hatasız biçimde süre ezberi yapıldığı birçok hoca tarafından görülen ve dile getirilen bir durumdur. Lakin, bu yöntemle ezber yapmış birçok öğrenciye herhangi bir sayfa yüzünden okutulduğunda, öğrencinin aynı kalitede

¹⁵ Ülkemizdeki İlahiyat/İslâmî ilimler fakültelerinde uygulanmakta olan müfredatla alakalı başlıklar, bazı fakültelerin internet sitelerinde paylaşılan bilgiler, bölüm hocaları ve öğrencileriyle yapılan mülakatlar ve daha önce yapılmış çalışmalar referans alınarak belirlenmiştir. bk. Yusuf Alemdar, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleri ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1, (2008), 177-212; Ahmet Gökdemir, "Kur'ân Okuma ve Tecvid Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitimi ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*, (2019), 17-42; Abdullah Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersleri için Bir Program Önerisi", *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015/1), 125-165; Mehmet Dağ, "İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'ân Dersi -Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar-", *EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler-* 17/55 (2013), 37-54.

okuyabilmesi bir yana tamamen hatalı bir Kur'ân kırâati yaptığının müşahede edilmesi, yalnızca ezber temeline dayanan yöntemin yetersizliğine, müfredat ezberleri yanında yüzünden okuma eğitiminin göz ardı edilmemesi gerektiğine delil niteliğindedir.

2.2. Ezber + Tecvîd Bilgisi Temelli Müfredat

Ezber temelli müfredata benzer şekilde, dersin esasını sûre ezberleri oluştursa da bunun yanında derslerde teorik tecvîd bilgisi verilmekte, verilen tecvîd bilgileri yazılı sınavla ölçülebilmekte, ders geçme kriteri olarak her ikisi birlikte değerlendirilmektedir.

Yukarıda zikredilen mahzurların bu yöntemde de bulunduğu ifade edilmelidir. Ek olarak tecvîd bilgisinin verilmesi ve bunun sınavlar yoluyla değerlendirmeye tabi tutulması, öğrenci açısından artı bir unsurdur. Ancak teorik olarak bütün tecvîd kaidelerine hâkim vaziyetteki öğrencilerin, bu bilgilerini uygulamaya yansitmaktan çok uzak olabilmesi, bu yöntemin de yetersizliğine işaret etmektedir. Bu yetersizliği giderebilmenin yolu, derslerde öğrencilere yüzünden okutmak suretiyle, teoriğin pratiğe dönüşmesinin sağlanmasıdır. Fakat öğrencilerin geneli sınavda çıkacak soru odaklı hareket ettiği için talebe, sınavda etkisi olmayacağını bildiği bir şey için de gayret göstermeyecektir. O yüzden sınavlarda yüzünden okuma ve tecvidin, yeterli seviyede uygulanmasının zorunlu tutulması elzemdir.

2.3. Ezber + Yüzünden Okuma Temelli Müfredat

Bu yöntemde, dönem içindeki dersler bir hafta yüzünden okuma bir hafta ezber alınarak ifa edilmektedir. Ders geçme kriteri olarak da yüzünden okuma ve ezber eşit oranda puanlandırılmaktadır. Âyet meallerine hakimiyet de bazı uygulamalarda değerlendirilmeye dahil edilebilmektedir.¹⁶

Bu metot diğer ikisine göre çok daha faydalı olmakla birlikte bazı mahzurları vardır. Kimi hocaların, yüzünden okumada önemli eksikleri bulunduğu halde ezberlerini eksiksiz vermiş öğrencileri dersten geçirmesi, öğrencilerin ezbere yönelmesine sebep olabilmektedir. Tüm ezberleri verdiği takdirde dersten geçebileceğini bilen bir öğrenci de yüzünden okumadaki eksiklerini gidermek için ciddi gayret göstermemektedir. Çünkü yüzünden okumadaki noksanları giderebilmek için daha fazla zaman ve çaba gerekirken, hataları düzeltecek bir yardımcıya, hocaya ihtiyaç duyulmaktadır. Dersten geçebilmek için her iki faktörün de yeterli olma şartı aranırsa, bu yöntem öğrenciye katkı sağlayacaktır.

¹⁶ bk. Abdullah Benli, "İlâhiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân Okuma ve Tecvîd Dersleri için Bir Program Önerisi", *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015/1), 150.

Fakat Kur'ân-ı Kerîm derslerinin müfredattaki sınırlılığı, talebelerin ders yoğunluğu gibi şartlar dikkate alındığında ders geçme kriteri olarak, hem tüm ezberlerin eksiksiz verilmesi hem de yüzünden okuma seviyesinin yeterli hale getirilmesinin talep edilmesi, uygulanabilirlik açısından makul görünmektedir.

2.4. Yüzünden Okuma + Ezber Temelli Müfredat

Bu metotta dersler tamamen yüzünden okuma temelli ifa edilmektedir. Ezber alımı içinse ders dışında tayin edilen zamanlar kullanılmaktadır. Derste başarılı olabilmek için, yüzünden okuma seviyesinin yeterliliği baraj kabul edilirken, ezberler için, surenin büyüklüğüne göre, belirli bir puan tespit edilmektedir. Talebe, yüzünden okumada yeterli seviyeyi sağlayıp barajı aşarsa verdiği ezberlerden elde ettiği puanlar notuna yansıtılmakta, barajı aşmadığı takdirde ezberlerin puan katkısı olmamakta, öğrenci dersten geçememektedir.

Ezberlerin ders geçmede kriter kabul edilmemesinden dolayı ikinci planda olması, ezber için ders dışında zaman tahsis edilmesinin hocaya ek yük getirmesi bu metodun olumsuz yanlarıdır. Lakin öğrencinin Kur'ân okuyuşunu geliştirebilmesi, yeterli seviyeye getirebilmesi için en uygun yöntemin bu olduğu görülebilecektir. Zira dönem başında, sınavda uygulanacak puanlama kriterleri, ezberlerin ders geçmede etkisinin olmadığı ve yüzünden okumanın dersi geçebilmek için baraj kabul edildiği aktarıldığı takdirde, öğrenci mecburen yüzünden okumaya yönelmekte, hoca tarafından derslerde söylenen eksiklerini gidermeye gayret etmektedir. Hiç ezber yapmadığı halde yüzünden okumasını düzelttiği için dersleri geçebilen öğrenci, gerektiğinde müfredattaki ezberlerini daha kaliteli şekilde yapıp o noksanını da giderebilmektedir.

Esasen müfredat ezberlerinin gündelik hayatta kullanımı pek söz konusu olmamakta, daha ziyade Diyanet İşleri Başkanlığında geçici görev alındığında veya Başkanlık tarafından ilan edilen kadrolara atama için tertip edilen mülakatlarda bu sorumluluk ile karşılaşılmaktadır. Bu gibi bir durum vuku bulması halinde, öğrenci azmettiği takdirde, tüm ezber müfredatı bir ay gibi kısa sürede tamamlanabilecektir.

3. Dönemlere Göre Kur'ân-ı Kerîm Dersi Müfredatı Önerisi

Çeşitli vesilelerle, farklı üniversitelerde okuyan İlahiyat/İslâmî İlimler Fakültesi öğrencileriyle yaptığımız görüşmelerde, Kur'ân-ı Kerîm hocaları arasındaki uygulama farklılıkları noktasında serzenişte bulunulduğu görülmüştür. Bu derslerin öğrenci gözündeki itibarının muhafazası, verimli bir eğitimin sağlanabilmesi için -en azından aynı fakülte hocaları arasında uygulama

birliğinin temin edilmesi gerektiği muhakkaktır. Bunun için bölüm hocaları arasında istişare edilerek makul bir program¹⁷ hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

Bu noktada örnek teşkil edecek mahiyette, tedrici bir yapıya sahip müfredat taslağı Őu Şekildedir:

3.1. I. Dönem

Fakültenin ilk dönemi, Kur'ân okuyuşu açısından çok farklı seviyelerdeki öğrencilerin bir arada bulunduğu dönemdir. Özellikle imam-hatip lisesi dışındaki kurumlarda eğitim görerek gelmiş öğrencilerin Kur'ân okuyuşlarının zayıf olduğu, hatta hiç bilmeyenlerin bulunduğu dikkate alınmalıdır. Buna göre kurlara ayırmak suretiyle¹⁸ eğitim yapmak, dönem sonunda talebelerden elifba seviyesinde bir okuyuş beklemek en gerçekçi yaklaşım olacaktır.

Bu bağlamda harflerin incelik-kalınlık, pelteklik-keskinliklerine mutlaka dikkat etmek suretiyle kelimelerin hatasız şekilde okunması, dersi geçmek için yeterli kabul edilmelidir. Vizede 1. Cüzün ilk 10 sayfası, finalde cüzün tamamından sorumlu tutulmalıdır.

Bunun yanında ezber olarak Fatıha suresi başta olmak üzere Fîl-Nâs Arasındaki sûreler, mümkün olduğunca hatasız şekilde alınmalıdır.

Bu ilk dönemde tecvîd konularına girme yerine, başta harflerin sıfatları ve mahreçleri olmak üzere temel konulardan zamir, lafzatullah ve kalkale konularının anlaşılması, uygulanması sağlanmalıdır.

Mümkün olduğunca ve maksadı aşmayacak şekilde her dersin başında, okunacak sayfaların manaları hakkında özet bilgi verilmesi, bu doğrultuda güncel konulara, hatalara işaret edilmesi de faydalı olacaktır. Bu, ilk dönemden itibaren bütün dönemlerde tatbik edilmesinde fayda görülen bir uygulamadır.

3.2. II. Dönem

İlk dönemde Kur'ân kelimelerindeki eksiklerini gidermiş öğrenci, 2. dönem

¹⁷ Örnek program ve müfredat önerisi için bk. Abdullah Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütölen Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program Önerisi", 125-165; Mehmet Dağ, "İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'ân Dersi -Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar", 37-54.

¹⁸ Kur sistemine örnek çalışma için bk. Süleyman Yıldız, "Kur Sistemine Dayalı Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Deneme: Yöntem-Analiz-Teklif (İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Örneği)", *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitimi ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*, ed. Ahmet Gökdemir, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 201-231.

itibariyle kelimeleri birleştirmek suretiyle âyetleri bütün okuyabiliyor olmalı, vakf-ibtida noktasında sorumlu tutulmalıdır. Daha önce bu şekilde bir yöntemden haberdar olmayan öğrenciler ilk etapta çok zorlanabildiği için, öncelikle 2-3 kelimeye bir durup çok da geri gitmeden ibtida etmesi telkin edilmeli, kesinlikle hızlı okumaya yönlendirilmemelidir. Zira başlangıç seviyesindeyken kendisine “hızlı oku” şeklinde telkinde bulunan öğrenci, bu ölçüye göre okumaya çalışmakta, hızlı okuyuşu “en güzel okuyuş” olarak hedeflemekte, ancak mevcut hatalarını düzeltmede güçlükler çekmektedir.

Dönem başında talebeye 2 ve 3. cüzlerden sorumlu olacağı bildirilmeli, derslerde bu cüzlerden mümkün olduğunca fazla öğrenciye okutulmalıdır. Ezber olarak da Duha-Hümeze arasındaki sûreler sorumlu tutulmalıdır.

Dönem boyunca aslî ve ve ferî medler, sakın nûn'un hükümleri, sakın mîmin hükümleri gibi temel tecvîd kaideleri teorik olarak aktarılmalı, imkan nispetinde tatbik edilmesi sağlanmalı fakat ders geçme kriteri olarak mecbur tutulmamalıdır.

3.3. III. Dönem

Fakültenin ilk sınıfında, ilk iki dönemde, kelimeleri hatasız biçimde ve âyetleri bütün şekilde kırâat edebilme yetisinin kazanılmasının ardından 3. dönemden itibaren, önceki yarıyıldaki bilgisi verilen temel tecvîd kaidelerinin uygulanması için derslerde üzerine ciddiyetle durulmalı, okuyuşlarda buna dikkat edilmesi sağlanmalıdır. Sınavda, mükemmel şekilde olmasa da tecvîd kurallarının tatbik edilmesi zorunlu tutulmalıdır. Bu dönem itibariyle tecvîd tahlili¹⁹ her derste, mutlaka öğrencilerle birlikte yapılmalı, sınavda da sorumlu tutulmalıdır.

Leyl-Bürûc arasındaki sûreler bu dönemde ezber olarak alınmalı; 4. 5. ve 6. cüzler yüzünden okuma alanı olarak mesul tutulmalıdır.

Önceki dönemde işlenen tecvîd kaidelerine zaman zaman atıf yapılarak hatırlanması sağlanmalı, lâm-ı tarifin hükümleri, idğâm-ı mütecâniseyn/ mütekâribeyn), hükmü'r-râ konuları dönem içinde aktarılmalıdır.

3.4. IV. Dönem

Bu dönem itibariyle tüm temel tecvîd kaidelerinin eksiksiz ve tavizsiz şekilde uygulanması istenmeli, yüzünden okuma için 7-9. cüzler arası sorumlu tutulmalıdır. Ezber olarak 30. cüz Nebe sûresi hariç tamamlanmalı; İnşikâk-Nâziat

¹⁹ Tecvîd tahlili: Âyetlerde bulunan bütün tecvîd kaidelerinin tahlil edilmesi suretiyle kuralların tespit edilmesidir. Örnekler için bk. Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, (İstanbul: Emin Yayınları, 50. Basım, 2020), 293.

arasındaki sûreler alınmalıdır. İstiâze-besmele bahsi, izhâr bahsi/çeşitleri konuları işlenmelidir.

3.5. V. Dönem

İlk 2 sınıfta (ilk 4 dönem) okuyuşu yeterli hale gelen talebelerin, bu dönemden itibaren kazandıklarını pekiştirmeleri beklenir. Bunun için 10-13. cüzler arasında sorumlu tutulur, derslerde olabildiğince çok okumak ve okutmak suretiyle hatalar düzeltilir, teorik bilgiler pratiğe, okuyuşa aktarılır. Ezber olarak Nebe-Mülk-Hucurat sûreleri alınır, lahn, Kur'ân okuma seyirleri ve hâ-i sekt konuları dönem içinde aktarılır.

3.6. VI. Dönem

Bu dönem itibarıyla tüm tecvîd kuralları eksiksiz uygulanabiliyor olmalı, yüzünden okuma için 14-18. cüzler, ezber için Yasin Suresi sorumlu tutulmalıdır. Sekte, vakf-ibtida, tekbir bahislerinde yeterli seviyede bilgiye sahip olunması, doğru şekilde uygulanması beklenmelidir.

3.7. VII. Dönem

Yüzünden okuma için 19-24. Cüzler, ezber için Rahman ve Fetih sûrelerinin mesul olduğu bu dönemde, öğrencinin yüzünden okuyuştaki eksiklerini giderdiği varsayımıyla, mezuniyet aşamasında olması da dikkate alınarak, öğrendiklerini nasıl öğreteceği hususu aktarılmaya gayret edilmelidir. Kırâatlerin ne olduğu, kaynağı gibi hususlar izah edilmeli, imâle, teshîl, işmâm başta olmak üzere Kur'ân'da farklı okunuş özelliğine sahip yerlerin sahih şekilde okunabilmesi sağlanmalıdır.

3.8. VIII. Dönem

Ezber olarak bu dönemde Cum'a, Vâkıa sûreleri alınabileceği gibi, öğrencinin çeşitli meclislerde okuyabileceği muhtelif aşr-ı şerifleri ezberlemesi de istenebilir.²⁰ Yüzünden okuma için 25-29. Cüzler arasından mesul tutulmalı, farklı kırâatlerden okuyuş örnekleri gösterilmek suretiyle öğrencinin bunlardan haberdar olması sağlanmalıdır. Temsili okuma ve dudak taliminin önemi aktarılmalı, tatbik edilmesi temin edilmelidir.

²⁰ Meclislere göre örnek aşr-ı şerif örnekleri için bk. Komisyon, *Tecvîd Risalesi*, Danışman. Fatih Çollak (İstanbul: Üsküdar Yayınevi, 2012), 81-118.

3.9. Dönemlere Göre Kur'ân-ı Kerîm Dersi Müfredatı

Tablo 1: Dönemlere Göre Ezber-Yüzünden Okuma-Tecvid Müfredatı Önerisi

Ders Adı	Kur'ân Okuma ve Tecvîd I	Kur'ân Okuma ve Tecvîd II	Kur'ân Okuma ve Tecvîd III	Kur'ân Okuma ve Tecvîd IV	Kur'ân Okuma ve Tecvîd V	Kur'ân Okuma ve Tecvîd VI	Kur'ân Okuma ve Tecvîd VII	Kur'ân Okuma ve Tecvîd VIII
Ezber Müfredatı	Fatiha, Fîl-Nâs Arasındaki Süreler	Duha-Hümeze Arasındaki Süreler	Leyl-Bürüc Arasındaki Süreler	İnşikâk-Nâziât Arasındaki Süreler	Nebe-Mülk-Hucurât Süreleri	Yâsîn Suresi	Rahmân-Fetih Süreleri	Muhtelif Aşr-ı Şerîfler
Yüzünden Okuma Müfredatı	1. Cüz	2-3. Cüzler	4-6. Cüzler	7-9. Cüzler	10-13. Cüzler	14-18. Cüzler	19-24. Cüzler	25-29. Cüzler
Tecvîd Konuları	Harf Mahrçleri- Harflerin Sıfatları Zamir- Lafzâtullah- Kalkale	Aslî ve Ferî Medler, Sakin Nûn'un Halleri, Sakin Mîm'in Halleri	Lâm-ı Tarîf Hükümleri, İdğamlar (i. Mütectaniseyn/Mütectaribeyn), Hükümür-Ra	İstiazeh- Besmele Bahsi, İzhar Bahsi- İzhar Çeşitleri	Lahn Kur'ân Okuma Seyirleri, Ha-i Sekt	Sekte- Vakf-İbtida, Tekbir Bahsi	İmâle- Teshîl- İşmâm, Kur'ân'da Farklı Okunuş Özellikleri Olan Yerler, Kırâatler	Temsilî Okuma, Dudak Talimi, Farklı Kırâatlerden Örnekler

Ders Geçme Kriterleri	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek bütün okunacak.	1-İnce-Kalın; Peltek-Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2-Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3-Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak. 4- Âyetler temel tecvîd kurallarına ²¹ riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak.
				1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak.	1- İnce-Kalın; Peltek - Keskin gibi harf ayrımı yapılabilecek 2- Kelimeler uzatılabilir (med d-i tabii) riâyet edilir ek, bütün okunacak. 3- Âyetler vakf-ibtida kurallarına riâyet edilir ek, bütün okunacak.

4. Kur'ân-ı Kerîm Dersi Sınav Formatı Önerisi

Kur'ân-ı Kerîm dersleri için sınav, en önemli unsurlardan birisidir. Zira öğrenci sınavlar vesilesiyle tartılmakta, değerlendirilmekte, sınavda mesul olduğu hususlara çalışma mecburiyeti sebebiyle birçok kazanım elde etmektedir. Bu noktada sınavsız, derslerdeki okuyuşa göre değerlendirme ve not tayini yapılmasının sağlıklı bir yöntem olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Çünkü bu, her derste öğrencinin hangi hataları yaptığını eksiksiz şekilde not almayı, dolayısıyla derslerin sınav havasında geçmesini zorunlu kılacak veya öğrenciye üstünkörü bir not verilmesini temin edecektir. Bundan dolayı Kur'ân dersleri için yüzünden okuma temelli bir sınav mutlaka yapılmalıdır.

Arz-sema usulü çerçevesinde yapılan Kur'ân-ı Kerîm sınavlarında yanılma, olasıdır. Bu nedenle sınavlarda standart bir şablon kullanılmak suretiyle yapılacak değerlendirme, hata payını en aza indirecektir. Sınavlar için kullanılacak, tarafımızca oluşturulan şablonu oluşturan başlıklar şu şekildedir:

4.1. İstiaze-Besmele

Euzu-Besmele, Hz. Peygamber tarafından uygulanmış ve tavsiye edilmiş,²² Kur'ân eğitiminde önemli yer teşkil eden başlıklardandır. Bu sebeple sınav puanlamasında bulunması gerektiği muhakkaktır. Her ne kadar “güzel euzu-besmele güzel okuyuşun alametidir, puanın yarısıdır” şeklinde bir şâyia varsa da buna tamamıyla katılmak mümkün değildir. Zira çok düzgün şekilde euzu-besmele çektiği halde okuyuşunda ciddi hatalar bulunan öğrencilere şahit olunabilmektedir. Bunu da dikkate alarak istiâze-besmele için 10 puanı aşmayacak şekilde not takdir etmek yeterli olacaktır.

4.2. Harf Telaffuzları

Kur'ân-ı Kerîm eğitiminin temeli olan harflerin doğru telaffuz edilmesi, kaliteli bir okuyuş için en temel unsurdur. Harflerin, Kur'ân eğitiminin ilk basamağı olan elifba seviyesinde en doğru şekliyle öğrenilmesi önem arz etmektedir. Bu seviyede doğru öğretilmediği takdirde ince harflerin kalın, kalın harflerin ince, pelteklerin keskin, keskin harflerin peltek okunması vb. durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu da manaya tesir edecek mahiyet taşıyabilmektedir.²³ Bu

²¹ II. Dönemde işlenen tecvid kaideleri.

²² Buhari, *Bed'u'l-Halk*, 11, *Edeb*, 76; Müslim, *Birr*, 109.

²³ Örneğin; el-Fatiha suresi 7. âyetteki “الضَّالِّينَ” kelimesindeki “ض” harfinin yerine “ذ” veya “ز” ile “الذَّالِّينَ”/“الزَّالِّينَ” şeklinde okunduğu takdirde, “dalalette olanlar” yerine “zillatte olanlar/zellede, hatada olanlar” şeklinde bir mana değişikliği olmaktadır. bk. Muhammed B. Musa Al-i Nasr, *Kuran*

ehemmiyeti haiz Kur'ân harflerinin Kur'ân-ı Kerîm sınavlarında dikkate alınması kaçınılmazdır. Harflerin doğru telaffuzunun sınav değerlendirme şablonuna 10-15 puanlık bir değer ile dahil edilmesi uygun olacaktır.

4.3. Medd-i Tabii Hataları

Kelime manası itibarıyla “doğal med” anlamı taşıyan medd-i tabii/medd-i aslî,²⁴ harfler gibi elifba seviyesinde üzerine ihtimamla durulması gereken konulardandır. Öğrencilerin kahir ekseriyetinde bu hataların çokça yapıldığını müşahede ediyor olmak esef vericidir. Bu hataların anlamı değiştirebildiği, manaya etki etmese dahi kelimenin iskelet yapısını, aslını bozduğu için lahn-ı celf olan ve şer'an haram²⁵ şeklinde nitelendirilen bu hatalar, sınav esnasında mutlaka dikkate alınmalı, hiç yapılmaması temin edilmeli ve en yüksek puan oranına sahip olmalıdır. Bu hatalara sahip öğrenci dersten geçmemelidir.²⁶ Sınav değerlendirme şablonunda en az 20-25 puanla yer almalıdır.

4.4. Vakf-İbtida Kurallarına Riâyet

Kur'ân okuyuşu esnasında, nefes almak suretiyle duraklamak veya okuyuşu sonlandırma manasına gelen vakf, ilk defa okuyuşa başlamak veya nefes aldıktan sonra tekrar okumaya devamı ifade eden ibtida²⁷ kırâat ilmi açısından çok önemli konulardandır. Hz. Peygamberin uygulamalarıyla sabittir.²⁸ Öneme binaen, doğru yerde durup sahih şekilde okuyuşa başlamanın nasıl olacağı öğrenciye aktarılmalı, sınavda sorumlulukları arasında yer almalıdır. Dersin seviyesine göre birkaç kelime ilerleyip durulabilmesi, geriden alınıp devam edilebilmesi karşılığında 10-20 arasında bir puan takdir edilmeli, 2. yarıyıl itibarıyla ders geçme kriteri olarak uygulanmalıdır.

4.5. Tecvîd Uygulama

Cebraîl (a.s.)'in Hz. Peygambere, Hz. Peygamberin de sahabeye talimiyle başlayıp nesilden nesile aktarılan tecvîd bilgisi, Kur'ân okuyuşunda olmazsa

Tilavetinde Yaygın Hatalar: Fatiha Suresi Örneği, çev. Nihat Temel. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 90.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, thk. Ğanim Kaddûri, (Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1986), 68.

²⁵ Hareke hatalarına da bu başlık altında yer verilebilir. bk. Muhammed Mekki Nasr, *Nihâyetü'l-kavlî'l-müfîd*, (Kahire, Mektebetu Evladi'ş-Şeyh li't-Turas, 2018), 97.

²⁶ Sınav heyecanı ve dikkatsizlik sebebiyle bu tür hatalara hafız öğrencilerde dahi şahit olunabildiği dikkate alınarak en fazla 3 hata olmak kaydıyla müsaade edilebilir.

²⁷ bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, nşr. Muhammed Ali Dabbâ (Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.), 1/224.

²⁸ Tirmizi, *Sevâbü'l-Kur'ân*, 23; Ebû Dâvud, *Salat*, 335; Nesâî, *Salat*, 83.

olmaz maddelerdendir. Genel itibariyle, uygulanması vacip, terki ise tahrimen mekruh kabul edilen²⁹ tecvîd kaidelerinden, sınıf seviyesi dikkate alınarak, sorumlu tutulmalı, 15-20 puan takdir edilerek sınav değerlendirilmesine dahil edilmelidir. 3. yarıyıldan itibaren ders geçme kriterleri arasında yer almalıdır.

4.6. Tecvîd Teorik Bilgisi (Tecvîd Tahlili)

Her ne kadar tecvîd kaidelerinin uygulanması esas olsa da ilahiyat öğrencisinin tecvîdlerin teorik bilgisine, isimlerine de hakim vaziyette olması beklenmektedir. Dersler esnasında yapılan tecvîd talimleri vesilesiyle pekiştirilen kaidelere, öğrencinin ne kadar vâkif olduğu sınav esnasında ölçülmelidir. Tercihen, sınavda yüzünden okuma kısmı bittikten sonra yaklaşık bir satırlık kısımda tecvîd tahlili yaptırılıp tecvîd bilgisi sınanmalı, 5-15 puanlık bir değere sahip olmalıdır.

4.7. Ezber

Ezberlerin Kur'ân eğitiminde ne denli öneme sahip olduğu, fakat bu eğitimin temelini yüzünden okumanın oluşturduğu gerçeğinin göz önünde bulundurulması gerektiği, yukarıda ifade edilmeye gayret edilmişti. Buna göre, yüzünden okumada eksikleri bulunan öğrencinin bu eksikleri giderme noktasında çalışmaya ağırlık verebilmesi için, dönem ezberlerine göre, 15-30 puan arası bir not tayin edilmek suretiyle sınav puanına dahil edilmelidir. Ancak baraj kabul edilen yüzünden okuma seviyesi yetersiz olan öğrenci, ezberlerinin tamamını verse dahi dersi geçmesi söz konusu olmamalıdır.

4.8. Örnek Sınav Şablonu

Sınav esnasında, öğrenci okuyuşundaki her bir unsurun puanlandırılabilmesini sağlayan şablon aşağıdaki şekildedir. Sınav esnasında bu şablon kullanılarak, okuyuşta yapılan/yapılmayan hatalara göre her kısma 1-5 arası bir sayı tayin edilir.³⁰ Daha sonra hangi hata ne kadar puana karşılık geliyorsa bu doğrultuda öğrencinin notu hesaplanabilir:³¹

²⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/211.

³⁰ Burada not yazılmayıp 1-5 arası bir sayı not edilmesi, daha sağlıklı değerlendirme yapılabilmesi içindir. Zira sınav esnasında ortalama bir puan tayin etmek yanıltıcı olabilir.

³¹ *Medd-i Tabii Hataları* kısmında 5 üzerinden 4; *Vakf-ibtida* kısmında 5 üzerinden 3; *Tecvid uygulama* kısmında 5 üzerinden 3 alınması başarı/ders geçme kriteridir.

Tablo 2: Sınav Şablonu Önerisi

Öğrenci No	Öğrenci isim	İstiaze - Besmele (5-10 Puan)	Harf Telaffuzları (10-15 Puan)	Medd-i Tabii Hataları (20-30 Puan)	Vakf-ibtida (15-25 Puan)	Tecvîd Kaidele rine Riâyet (10-25 Puan)	Tecvîd Bilgisi (Tecvîd Tahlili) (5-15 Puan)	Ezber (15-30 Puan)	Not
123456789	Ali*	1-5 (5 Üzerinden 3)	1-5 (5 Üzerinden 3)	1-5 (5 Üzerinden 4)	1-5 (5 Üzerinden 3)	1-5 (5 Üzerinden 3)**	1-5 (5 Üzerinden 2)	15-30 (10)	60

5. Kur'ân-ı Kerîm Ders ve Sınav Uygulamalarına Dair Öğrenci Görüşleri

2021-2022 Güz döneminde dersine girilen toplam 560 öğrenciyle elektronik ortamda paylaşılan ankette, isim ve öğrenci numaraları talep edilmeden sorulan sorulara cevap verilmesi istenmiştir. Tarafımızca uygulanan ve yukarıda önerilen ders yöntemine uygun olarak sorulan sorular ve öğrenciler tarafından verilen cevaplar şu şekildedir.³²

5.1. Derslerin Başında Âyetlerin Manası Üzerine Durulması

Her derse başlarken 5 dakikadan az olmamak kaydıyla okunacak sayfaların manasına değinilmesi, zaman zaman da âyetler üzerinden günlük yaşamdaki eksiklere de işaret edilerek sarf edilen süre hakkında öğrenci görüşleri şu

* Asgari ölçülerde okuyabilen, bazı ezberleri vermiş bir öğrenci için 5 tam puan üzerinden yapılan örnek değerlendirme.

** Puan hesaplama için; örneğin *tecvid kaidelerine riâyette* öğrencinin genel okuyuş durumuna bakılarak, 5 üzerinden 3 verilirse, daha sonra bu 3 ile o kısım için belirlenen puan çarpılıp 5'e bölünür, alınan puan belirlenebilir: $(3 * \frac{10/25}{5})$

³² Anket, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde, en az 2 dönem boyunca belirtilen yöntem dâhilinde Kur'ân-ı Kerîm dersi alan öğrencilere uygulanmıştır.

şekildedir:

%57,66 manaya değinilmesi çok faydalı oluyor;

%31,04 âyet manaları vesilesiyle değinilen konuların günlük hayattaki dîni yaşantımda faydasını görüyorum;

%10,48 olmasa da olur.

5.2. Tecvîd Tahlili Yapılması;

2-3. dönem itibariyle hemen derste uygulanan tecvîd tahlili kısmında, okunacak ilk âyet/âyetlerde bulunan tüm tecvîdlerin isimleri tespit edilir, duruma göre bazı tecvîd bilgilerinin soru-cevap şeklinde (örneğin; ihfa harfleri hangileridir vb.) hatırlanması sağlanır. Bu uygulama hakkında talebeler görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

% 90,72 çok faydalı,

% 9,27'si olmasa da olur.

5.3. Harf Talimi-Âyetlerin Talim Üzere Koro Şeklinde Okunması;

Âyetlerin manası ve tecvîd tahlili yapıldıktan sonra önce harflerin cezmlı ve şeddeli bazen de medli halleriyle harf talimi yapılır, ardından okunacak sayfadan birkaç âyet/satır tahkik seyri üzere koro halinde okunur. Ders süresinin durumuna göre 1 hafta harf talimi 1 hafta âyetlerin talimi şeklinde de tercihte bulunulabilir. Bu husustaki görüşlerine dair öğrencilere sorulan sorulara verilen cevaplar şöyledir:

Âyetlerin koro halinde talim usulü üzere okunması:

% 91,12 çok faydalı,

% 8,87 faydasız.

Harf talimi:

% 95,56 faydalı

%4,43 faydasız.

Âyetlerin koro halinde okunması mı daha faydalı harf talimi mi daha faydalı oluyor?

% 45,56 âyetlerin koro şeklinde okunması,

% 46,37 harf talimi yapılması,

% 8,06 her ikisi de.

5.4. Sınavlar;

Sınavlarda, beşer kişilik gruplar halinde ve kız-erkek ayrı şekilde sınıfa alınan öğrenciler, liste sırasına göre, ilgili cüzün herhangi bir sayfasının uygun bir yerinden, yaklaşık 4 satır okutulmak suretiyle sınav edilir. Okunan ilk satırdaki hatalar, öğrencinin sınav heyecanı göz önünde bulundurularak dikkate alınmaz. Sonraki 3 satırdaki yapılan hatalar, notu daha sonra hesaplanmak üzere puan cetveline (1-5 arası) yazılır. Öğrencinin sınavı tamamlandıktan sonra ise hangi hususlarda eksikleri varsa kısaca ifade edilerek aldığı puanın sebebini bilmesi, ona göre çalışma yapması sağlanır. Bu yöntem doğrultusunda tek soru sorulmuştur:

Sınav okuyuşundaki eksiklerinizin söylenmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

% 89,51 eksiklerin söylenmesi faydalı oluyor, notumun sebebini öğrenebiliyorum,

% 10,48 eksikler söylenmese de olur cevabı vermiştir.

5.5. Ders Sorumluluklarında Tedrici Yöntem:

Yukarıda sunulan, her dönemde sorumlulukların arttığı tedrici yapıya sahip ders müfredatı hakkında öğrencilerin görüşler sorulmuş:

% 56,8 yöntemin faydalı olduğunu,

% 35,1 yöntemin çok faydalı olduğunu, bu sayede eksiklerini düzeltmek için daha rahat zaman ayırabildiğini,

% 8,1 yöntemin kendisi için bir mana ifade etmediğini belirtmiştir.

5.6. Ezberler;

Bu makalenin aslî unsurlarından olan, Kur'ân derslerinde ezberin yeri hususunda talebeye yöneltilen soru ve verilen cevaplar şu şekildedir:

Sizce Kur'ân derslerinde ezberin ders geçmeye etkisi nasıl olmalı?

% 32,66 ezberlerin ders geçmede etkisi olmamalı,

% 24,99 hem ezber hem yüzünden okuma ders geçmede etkili olmalı ancak yüzünden okuma daha fazla ağırlığa sahip olmalı,

% 3,62 ders geçmede ezber ön planda olmalı,

% 2 diğer.

Yukarıda önerisi sunulan ve tatbik edilen ders yöntemi hakkında öğrencilere

yöneltilen sorulara verilen cevaplar göstermektedir ki, bu metod öğrenciler tarafından da makul bulunmaktadır. Her derste, okunacak âyetlerin manasına değinilmesi, tecvid tahlilinin öğrencilerle birlikte yapılması, âyetlerin topluca, talim üzere okunması, harf talimi yapılması neredeyse tüm öğrencilerin istifade ettiğini belirttiği hususlardır. Bu sonuç da Kur'ân-ı Kerîm derslerinin yalnız yüzünden okuma ve ezber dinlemeye hasredilmesinden ziyade zikredilen hususlar ile zenginleştirilmesinin daha faydalı görüldüğüne işaret olarak kabul edilebilir.

Sınav geçme ölçütü olarak ezbere yüzünden okumaya nazaran ikinci planda yer verilmesi, öğrencilerin hem ankete verdiği cevaplarda hem de tarafımıza yapılan bireysel geri dönüşlerde çok olumlu ve faydalı bulduklarını ifade ettikleri konulardandır. Elifba seviyesinde fakülteye başlayan birçok öğrencinin ikinci sınıfa geldiğinde neredeyse eksiksiz bir yüzünden okuma seviyesine ulaşması, bununla alakalı memnuniyet içeren geri bildirimler, uygulanan metodun başarısına dair argümanlardandır.

Sonuç

İlâhiyat/İslâmî İlimler fakülteleri müfredatında yer alan Kur'ân-ı Kerîm derslerinin işleniş şekillerini konu edinen bu çalışmanın ilk kısmında, Kur'ân derslerinde ezberin yerini tespit için hafızlık müessesesinin mahiyeti ve önemi incelenmiştir. İkinci kısımda, fakültelerde halen uygulanmakta olan Kur'ân-ı Kerîm derslerindeki yöntemler, bazı fakülte internet sitelerinde verilen bilgiler, bölüm hocaları ve öğrencileriyle yapılan mülakatlar, daha önce yapılmış çalışmalar dikkate alınmak suretiyle tespit edilmiş, değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonraki iki kısımda, uygulanmasında fayda görülen tedrici formattaki ders müfredatı ve sınav formatı önerisi detaylı şekilde sunulmuştur. Son kısımda da önerilen ders ve sınav yöntemleri dikkate alınarak yapılan ankete verilen cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan öğrenci görüşlerine yer verilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm derslerinin işleniş biçimiyle alakalı mevcut uygulamalara bakıldığında, genel olarak ezber ağırlıklı bir müfredatın tatbik edilmekte olduğu görülmektedir. İlk kısımda yer verilen bilgi ve rivâyetler dikkate alındığında hafızlığın, Kur'ân ezberinin ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir. Hafızlığa verilen bu önemin mahiyeti, Kur'ân-ı Kerîm derslerinin işleniş şekline de yön verir nitelik taşımaktadır. İlk dönem Kur'ân anlayışını aktaran rivâyetler hafızlığın, Kur'ân'ın muhafazası ve namazlarda okunabilmesi açısından önem gördüğüne işaret etmektedir. Fakat hafızlığın, ezberle birlikte mananın idrak edilmesi ve hayata aktarılması halinde kıymet bulacağı da verilen bilgiler vesilesiyle anlaşılabilir. Kur'ân derslerine temel teşkil eden hafızlık sisteminin günümüzdeki işleyişine dikkat edildiğinde,

öğrencinin hafızlığa başlayabilmesi için, öncelikle yüzünden okuma seviyesinin yeterli olma şartının arandığı görülecektir. Bu, yüzünden okumanın Kur'ân tedrisatındaki önemini saptamak için mühim bir referanstır.

Makalenin temel çıkış noktası olan, Kur'ân derslerinde sûre ezberlerine mi yoksa yüzünden okumaya mı öncelik verilmesi gerektiği sorusu/sorununun sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturabilmek için, öğrenci seviyelerini, öğrencilerin beklentilerini, mezuniyet sonrası istihdam alanlarını da dikkate almak gerekmektedir.

İlâhiyat/İslâmî İlimler Fakültesi öğrencilerinin, mezuniyetin akabinde görev alabildikleri önde gelen iki resmi kurum, Millî Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Bu iki kurumu ayrı ayrı tahlil etmek gerekirse; Millî Eğitim Bakanlığı'nda imam-hatip meslek dersi öğretmeni statüsünde çalışacak, Kur'ân derslerine girmesi kuvvetle muhtemel bir ilahiyat öğrencisi için, Kur'ân okuma seviyesinin iyi olması elbette gereklidir. Bu durum din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni olarak atandığı takdirde de geçerli olacaktır. Çünkü kendisine görev verildiği takdirde Kur'ân derslerine girmek durumunda kalacak ve öğrencilerine -bildiği kadarıyla- Kur'ân öğretecektir. Öğretmen olarak atanmış bu mezun ilahiyatçı, fakülte'deki Kur'ân derslerinde yeterli seviyede eğitim görmediyse, sadece ezber üzerinden yürütülen programla mezun olduysa ve özel bir gayretle Kur'ân okumasını da geliştirmediyse, dersine girdiği öğrencisine Kur'ân adına ne verebilecektir?

Konuya Diyanet İşleri Başkanlığı açısından bakıldığında, son senelerdeki mülakatların, eskiye nispeten, ciddiye alınarak yapıldığı, bu mülakatlarda -genel olarak- yüzünden okumanın baraj kabul edildiği görülmektedir. Ezber müfredatının tamamlanması bu sınav için şart olsa da tüm ezberleri mevcut bir adayın yüzünden okuması kâfi değilse, atanabilmek için yetersiz bir puan aldığı bilinmektedir. Zira cami veya Kur'ân kursunda görevlendirildiği takdirde, Kur'ân'ı iyi bir şekilde yüzünden okuması ve öğretmesi gerekecektir. Fakültesinde ezber ağırlıklı müfredatla eğitimini tamamlayıp mezun olmuş, Kur'ân okuyuşu zayıf bir ilahiyat mezununun bu mülakatı geçip atanabilme ihtimali zayıftır. Ancak yüzünden okumasını yeterli seviyeye getirmiş, buna karşın ezberlerinde eksikleri olan -ki ezberler tekrar edilmediğinde mutlaka unutulacaktır- bir mezun, bu noksanını kısa bir süre içinde tamamlayıp mülakata hazır şekilde girebilecektir. Her iki kurum açısından bakıldığında, yüzünden okuma noktasında verilen eğitimin yeterli seviyede olmasının gerekliliği aşikardır.

Bu noktada şöyle bir iddia söz konusu olabilmektedir: "Ezberini hatasız, mükemmel bir şekilde veren öğrenci zaten yüzünden okumadaki eksiklerini de gidermiş olacaktır!" Teknolojik imkanların oldukça geliştiği günümüzde, Kur'ân kayıtlarından istifade edilmesi yaygın bir yöntemdir. İlk defa

ezberlediği bir sureyi sadece iyi bir üstadın ses kaydından dinlemek suretiyle hifzeden öğrencinin az hatayla, hatta bazen çok güzel şekilde ezberlerini okuduğu hemen her hocanın şahit olduğu vakalardandır. Ancak aynı öğrenciye yüzünden bir sayfa okutulduğunda çok ciddi hatalar yaparak kırâatte bulunması, söz konusu iddianın geçersizliği için kafidir.

Peygamberî usulün bize verdiği tavsiyeler, günümüzdeki hafızlık sisteminin temelinde yüzünden okumanın yeterli seviyede olmasının vücut şartı kabul edilmesi, öğrenci seviyeleri ve toplumsal hizmetlerdeki beklenen düzey de dikkate alınarak, Kur'ân-ı Kerîm derslerinin ezber temelli değil mutlaka yüzünden okuma üzerine bina edilmesi gerektiği ifade edilebilir.

Makalede yer verilen müfredat önerisi ve bu müfredat özelinde öğrencilere uygulanan anket sorularına verilen cevaplar dikkate alındığında, teklif edilen ders-sınav yönteminin talebe tarafından da başarılı bulunduğunu ifade edebilmek mümkündür. Zira derslerde âyet manalarına temas edilmesi, âyetlerdeki tecvid kaidelerinin öğrencilerle birlikte tahlilinin yapılması, âyetlerin toplu şekilde talim üzere okunması ve harf talimi yapılması hemen tüm öğrencilerin müstefid olduklarını belirttikleri hususlardandır. Elifba seviyesinde fakülteye kaydolmuş birçok öğrencinin, ders hocası tarafından yüzünden okumadaki eksiklerini gidermeye yöneltilmesi sebebiyle, ikinci sınıfa geldiğinde oldukça iyi seviyede Kur'ân okuyabilmesi, öğrencilerin bu noktada yaptığı memnuniyet içeren geri dönüşler, yüzünden okuma ağırlıklı müfredatın talebe gözünde de yararlı bulunduğunu göstermektedir.

Müfredat ve yöntem birliğinin sağlanamaması yanında, fakültelerimizde Kur'ân-ı Kerîm derslerine giren öğretim elemanları veya kurum dışından derse giren hocalarda -genel olarak- görülen formasyon eksikliğinin, derslerle alakalı problemleri tetikleyen unsurlar arasında yer aldığı dikkate alınmalıdır. Sınavlardaki tutarsızlıklar, derslerin isteyerek/istemeyerek boş şekilde geçirilmesi, öğrencinin dört sene Kur'ân dersi görüp Kur'ân adına hiçbir şey bilmeden mezun olması bu sorunun varlığına işaret eden hususlardır. Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okuyan her kişinin yeterli seviyede hocalık yapacağına dair yanlış kanaatin, bu sonuca götüren sebeplerden biri olduğu ifade edilebilir. Bu sebeple, yukarıda işaret edilen müfredat birliğinin sağlanması yanında, kadro atamalarında pedagojik formasyon almış olmak ve mesleki tecrübeye sahiplik şartının aranması, dışarıdan yapılan görevlendirmelerde de bu hususların gözetilmesi, Kur'ân dersleriyle alakalı problemleri asgari seviyeye indirecektir.

Kaynakça

- Alemdar, Yusuf. "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleri ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008), 177-212.
- Benli, Abdullah. "İlâhiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân Okuma ve Tecvîd Dersleri için Bir Program Önerisi". *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015/1), 125-165.
- Celâlüddîn es-Suyutî. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim. Kahire: Dârü't-Tûras, 3. basım, 1985.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. İstanbul: Emin Yayınları, 50. Basım, 2020
- Dağ, Mehmet. "İlâhiyat Lisans Tamamlama (İlitam) Programlarında Kur'ân Dersi - Müfredat, Materyal Hazırlama ve Karşılaşılan Sorunlar". *EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler- 17/55* (2013), 37-54.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Program Geliştirme Daire Başkanlığı. "Hafızlık Eğitim Programı". Erişim 27 Eylül 2022. [https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/Documents/Haf%C4%B1z%C4%B1k%20E%C4%9Fitim%20Program%C4%B1%20-%202021%20\(YEN%C4%B0\).pdf](https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/Documents/Haf%C4%B1z%C4%B1k%20E%C4%9Fitim%20Program%C4%B1%20-%202021%20(YEN%C4%B0).pdf)
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad. *es-Sihâh*, thk. Şihabüddin Ebû Amr, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1998.
- Gökdemir, Ahmet. "Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Kırklareli Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Örneği)". *İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitimi ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)* (2019), 17-42.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru Sadır, 1994.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî. *en-Neşr*. nşr. Muhammed Ali Dabbâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlimiyye, ty.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî. *et-Temhîd*. thk. Ğanim Kaddûri. Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Komisyon. *Tecvîd Risalesi*. danışman. Fatih Çollak. İstanbul: Üsküdar Yayınevi, 2012.
- Kur'an-ı Kerim. (Erişim 29 Eylül 2022). <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Muhammed B. Musa Al-i Nasr. *Kuran Tilavetinde Yaygın Hatalar: Fatiha Suresi Örneği*. çev. Nihat Temel. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Muhammed Mekki Nasr el-Cüreysi. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*. Kahire:, Mektebetu Evladi'ş-Şeyh li't-Turas, 2018.
- Ragıb el- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'ân*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Sifil, Ebubekir. "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/433. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Süleyman Yıldız, "Kur Sistemine Dayalı Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Deneme: Yöntem-

Analiz-Teklif (İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Örneği)". *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitimi ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*. ed. Ahmet Gökdemir. 201-231. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019,.

Taşköprizâde, Ebü'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi. *Miftâhü's-sa'âde ve misbâhü's-siyâde fi mevzuâtı'l-ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985.

Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1957.